

УДК 81'253=161.2:336

ГУМАНІТАРНЕ РОЗМІНУВАННЯ В УКРАЇНІ: КОМУНІКАЦІЯ, ТЕРМІНОЛОГІЯ, СЛОВНИК

Пальчевська О. С.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Губич П. В.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті йдеться про актуальне для сьогоденної України питання – стандартизацію лексики та термінології гуманітарного розмінування, яке є новою сферою для України як в контексті перекладу так і в контексті теоретичних термінологічних розвідок.

Ключові слова: гуманітарне розмінування, терміносистема, термін, переклад, комунікація, словник, глосарій.

Пальчевская А. С., Губич П. В. Гуманитарное разминирование в Украине: коммуникация, терминология, словарь. В статье говорится об актуальном для сегодняшней Украины вопросе – стандартизации лексики и терминологии гуманитарного разминирования, которое является новой сферой для Украины как в контексте перевода так и в контексте теоретических терминологических исследований.

Ключевые слова: гуманитарное разминирование, терминсистема, термин, перевод, коммуникация, словарь, глоссарий.

Palchevska O. S., Hubysh P. V. Humanitarian demining in Ukraine: communication, terminology, dictionary. In times of relative peace, the process of mine removal is referred to as humanitarian demining. This is a thorough, time-intensive process that seeks to locate any and all mines so that the land or sea area may be safely returned to normal use. It is vital that this process be exhaustive. In this context demining is one of the tools of mine action. Coordinated by Mine Action Coordination Centers run by the United Nations or a host government, civilian mine clearance agencies are tasked with the demining. In post-conflict areas, minefields are often contaminated with a mixture of explosive remnants of war (ERW) that includes unexploded ordnance as well as landmines. In that context, the humanitarian clearance effort is often referred to as battle area clearance. The Geneva International Centre for Humanitarian Demining (hereinafter referred to as GICHD) sends its experts to the governmental and non-governmental organizations in Ukraine in order to make their valuable contribution to the implementation of the projects aimed at reduction of mines and explosive remnants of war impact in the Eastern Ukraine. In terms of support to mine action in Ukraine, GICHD conducted a series of training courses for translators, interpreters and language assistants on the proper use of English technical terminology in the context of humanitarian demining. Being the participants of one of the mentioned trainings, we analyzed the peculiarities of communication in the context of humanitarian demining, identified so-called "white spots" and problem areas, and, accordingly, set the main tasks that Ukrainian interpreters and linguists face in this area. Thus, the purpose of this article is to analyze the features of communication, terminology and lexicography in the sphere of Humanitarian Demining. First of all, it should be noted that the vocabulary of humanitarian demining is a virtually new area for Ukraine both in the context of translation and in the context of theoretical terminological research. The research makes an attempt to divide and analyze the collected information in three problem blocks: communication problems that arise when the information is rendered from English-speaking to Ukrainian-speaking participants to the process of humanitarian demining; collection and linguistic analysis of mine clearance vocabulary; creation of complex bilingual dictionary of explosives and demining devices.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. В умовах відсутності активних бойових дій на сході України протягом вже більше, ніж одного року, однією із головних загроз життю як українських військовослужбовців, так і українців, які проживають в зоні проведення АТО, стали міни, нерозірвані снаряди та залишки вибухових пристроїв, якими

практично уся територія Донбасу. 2 жовтня 2015 року у Парижі між лідерами України, Франції і Німеччини була досягнута домовленість про те, що Париж і Берлін допоможуть Україні в розмінуванні території, що здійснюватиметься під егідою ОБСЄ. Безпосередньо діяльністю з гуманітарного розмінування займається Координатор проектів ОБСЄ в Україні [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Терміносистема гуманітарного розмінування до цього часу не була об'єктом дослідження

© Пальчевська О. С., Губич П. В. Гуманітарне розмінування в Україні: комунікація, термінологія, словник

українських вчених, хоча було зроблено спробу аналізу деяких номінацій у контексті студій з військової термінології та перекладу А. Т. Аксенов, В. В. Балабін, Є. А. Єліна, В. М. Лісовський, І. М. Матюшин, Л. Л. Нелюбін, Р. Х. Салімова, О. О. Чернишов, В. Н. Шевчук, Н. Д. Фоміна).

Офіційною мовою гуманітарного розмінування в Україні, як і в світі, є англійська, що не може не створювати проблем при передачі інформації українським спеціалістам з питань розмінування.

В рамках подальшої підтримки програм з протимінної діяльності в Україні GICHD (Женевський міжнародний центр з гуманітарного розмінування) провів два навчальних курси з підготовки перекладачів щодо застосування англійської технічної термінології в контексті гуманітарного розмінування. Курс був розроблений GICHD спільно з Данською радою у справах біженців/Данською групою з розмінування (DRC/DDG) і вперше реалізований в січні 2017 року в якості пілотного проєкту. Метою даного курсу стало покращення здатності місцевих урядових і неурядових організацій приймати участь у навчаннях і консультативних місіях, а також створення групи експертів-перекладачів із знанням спеціалізованої термінології в рамках роботи відповідних організацій. Робота тренінгу була зосереджена на правильному використанні англійської технічної термінології в контексті гуманітарного розмінування.

Формулювання мети і завдань статті.

З огляду на участь в одному зі згаданих тренінгів нами було проаналізовано особливості комунікації в контексті гуманітарного розмінування, виявлено так звані «білі плями» й проблемні місця, та відповідно, встановлено основні завдання, які ставляться перед українськими перекладачами та лінгвістами у цій сфері. Отже, метою даної розвідки є намагання дослідити особливості комунікації, термінології та лексикографування у рамках гуманітарного розмінування.

Перш за все варто зазначити, що лексика гуманітарного розмінування є практично новою сферою для України як в контексті перекладу так і в контексті теоретичних термінологічних розвідок. Відповідно завданням дослідження є спроба поділити та проаналізувати зібрану нами інформацію у напрямку трьох умовних проблемних блоків:

– проблеми комунікації, які виникають при передачі інформації від англійськомовним учасникам процесу гуманітарного розмінування;

– збір та лінгвістичний аналіз термінів розмінування;

– створення комплексного двомовного словника вибухових речовин та пристроїв.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблеми комунікації.

У системах класифікації боєприпасів країн НАТО і колишнього СРСР (якою користується Україна) існують суттєві відмінності, що викликає

непорозуміння під час усного перекладу або перекладу документів. Як наслідок різними сторонами процесу розмінування використовуються різні класифікації боєприпасів. Назви посад у групах розмінування країн НАТО і колишнього СРСР також відрізняються, так само як і кількість учасників групи (що може спричинити неправильне сприйняття наказів та команд). Дуже часто перекладачі, які залучаються до процесу гуманітарного розмінування не є спеціалістами з розмінування та не володіють базовими знаннями у цій сфері, а самі спеціалісти з розмінування, які іноді виконують функції перекладача, не мають достатніх знань англійської мови, що може призвести до серйозних комунікативних помилок.

Збір та лінгвістичний аналіз термінів.

Особливістю термінологічної сфери гуманітарного розмінування є те, вона лежить на межі військової термінології та термінології сфери надзвичайних ситуацій. Таку терміносистему, як і терміносистеми інших високотехнологічних сфер науки та техніки, можна вважати такою, що розвивається дуже динамічно. На це впливає багато лінгвістичних та екстралінгвальних факторів. Наприклад, однакові лексеми можуть фігурувати в обох терміносистемах з різними відтінками значення.

При обробці та стандартизації термінів гуманітарного розмінування та подальшому їх перекладі варто враховувати наступні чинники, які спричиняють виникнення проблем та непорозуміння.

Наприклад, потрібно уникати змішання термінів розмінування та теорії гірництва. В контексті цього зауваження пропонуємо розглянути ключову для терміносистеми номінацію англійської мови *mine*. За даними Оксфордського словника англійської мови включеного у ABBYY Lingvo x5 у формі іменника номінація має декілька значень (у тому числі і переносних):

1) *an excavation in the earth for extracting coal or other minerals a copper mine*

[in sing.] *an abundant source of something, especially information the text is a mine of information for biographers and historians;*

2) *a type of bomb placed on or just below the surface of the ground or in the water, which detonates on contact with a person, vehicle, or ship*

a subterranean passage under the wall of a besieged fortress, especially one in which explosives were placed to blow up fortifications [5].

Енциклопедія Британіка у вільному доступі налічує 2416 статей з компонентом *mine*, де семантика лексеми відповідає або першому або другому ЛСВ [6]. Наведемо приклади фрагментів деяких з них.

Mine (weapon)

Mine, in military and naval operations, a usually stationary explosive device that is designed to destroy personnel, ships, or vehicles when the latter come in contact with it. Submarine mines have been in use since the mid-19th century; land mines did not become a significant factor in warfare until a hundred

years later. <https://www.britannica.com/technology/mine-weapon>

King Solomon's Mines novel by Haggard

King Solomon's Mines, novel by H. Rider Haggard, published in 1885. One of the first African adventure stories, it concerns the efforts of a group of Englishmen to find the legendary diamond mines of King Solomon. <https://www.britannica.com/topic/King-Solomons-Mines-novel-by-Haggard>

Chile mine rescue of 2010

Chile mine rescue of 2010, also called **Chile mining accident of 2010**, rescue of 33 workers from the San Jose gold and copper mine on October 13, 2010, 69 days after the mine's collapse on August 5. <https://www.britannica.com/event/Chile-mine-rescue-of-2010>

Отже, коли перший та другий фрагменти містять чіткі лінгвальні та екстралінгвальні маркери типу *mine (weapon)*, які вказують на семантику номінації, то третій фрагмент, у якому мова йде про рятівництво, може виявитись проблемним для сприймання людиною, базові знання англійської мови якої недостатньо високі.

Серед опрацьованих нами термінів виокремлюється значна кількість повних або часткових запозичень з англійської або через англійську мову: *аудит (audit)*; *векторні дані (vector data)*; *ГІС (GIS)*; *детонатор (detonator)*; *економічна ефективність (cost-effectiveness)*; *інспекційний орган (inspection body)*; *інспекція (inspection)*; *інцидент при розмінуванні (demining incident)*; *контракт (contract)*; *контрольна зона або пункт (control area or point)*; *ліцензія (licence)*; *маркування (marking)*; *механічні інструменти (mechanical tools)*; *моніторинг (monitoring)*; *незнешкоджений елемент бомби (bomb live unit (BLU))*; *нейтралізувати (neutralise)*; *операційний аналіз (OA) (operational analysis (OA))*; *партнер з імн (mre partner)*; *пілотне випробування (pilot test)*; *постійна система маркування (permanent marking system)*; *постійнодіючі оперативні процедури (ПОП) (standing operating procedures (SOPS))*; *протокол V (protocol V)*; *ризик, пов'язаний з мінами (mine risk)*; *розблокування території «ленд-реліз» (land release)*; *розмінувальна машина (demining machine)*; *само-нейтралізація (self-neutralisation)*; *система екологічного менеджменту (СЕМ) (environmental management system (EMS))*; *система маркування (marking system)*; *спонсор (sponsor)*; *стандартні оперативні процедури (СОП) (standard operating procedures (SOPS))*; *форс-мажор (force majeure)*.

Велика кількість термінів є термінологізованою загальноповживаною лексикою або ж потрапляють до терміносистеми гуманітарного розмінування з інших терміносистем. Наприклад, розглянемо термін *очищення / розмінування (clearance)*. За даними Словника української мови **очищення**, «дія за значенням очистити і очиститися»: *Скільки існує ремонт суден, стільки ж очищення й фарбування ланцюгів робились вручну* (Робітничка газета, 9.I

1962, 1); *Для очищення і сортування насіння використовують усі наявні зерноочисні машини* (Зернові бобові культури, 1956, 42); *Ідеальне очищення стічної води дав змогу якнайповніше її використати* (Хлібороб України, 4, 1966, 27); *Чекаючи гостей, король зігнав тисячі селян для очищення замка* (Антон Хижняк, Д. Галицький, 1958, 555); *Велику роботу по оздоровленню, очищенню і збагаченню нашої мови провадять, звичайно, наші лексикографі* (Максим Рильський, III, 1956, 66) [4].

Англійська номінація *clearance* має наступні основні ЛСВ:

1) the action or process of clearing or of being dispersed;

2) the removal of buildings, people, or trees from land so as to free it for alternative uses;

3) the removal of contents from a house; (in soccer and other sports) a kick or hit that sends the ball away from one's goal;

4) the potting of all the balls remaining on the table in a single break.

Очищення / розмінування (clearance) у контексті протимінної діяльності стосується завдань або заходів забезпечення видалення та / або знищення всіх небезпек, пов'язаних з мінами та ВЗВ, у визначеному районі на визначену глибину [1].

Особливу проблему для перекладу становить група сленгових та жаргонних номінацій, які дуже часто фігурують в комунікації спеціалістів з розмінування. Наприклад:

Bone (буквально кістка) – A B-1 bomber B-1 (Американський надзвуковий стратегічний бомбардувальник зі змінною стрілоподібністю крила).

Bull Bomb (буквально бомба бика) – A package intended to disperse propaganda leaflets. Recommended by user Steve Neal. Fitty – Slang for an M2 .50 caliber machine gun (Пакет з агітаційними матеріалами).

Arc light (буквально дугова лампа) code name for B-52 bombers strikes along the Cambodian-Vietnamese border. These operations shook earth for ten miles away from the target area. (Повітряний напад на позиції ворога B-52)

Bouncing Betty (буквально стрибаюча міна) antipersonnel mine with two charges: the first propels the explosive charge upward, and the other is set to explode at about waist level (Протипіхотна міна з двома зарядами).

Chicom mine (буквально міна китайських комуністів) Chinese mine; can be made of plastic (міна вироблена в Китаї, дуже часто з пластиковим корпусом)

Clacker (буквально тріскачка, брязкальце) a small hand-held firing device for a claymore mine (пристрій для підриву протипіхотних мін направленої дії уручну)

Claymore (буквально міна «Клеймор») an antipersonnel mine carried by the infantry which, when detonated, propelled small steel cubes in a 60-degree fan-shaped pattern to a maximum distance of 100 meters (протипіхотна міна направленої дії) [7].

Створення комплексного двомовного словника вибухових речовин та пристроїв.

Мовна політика України реалізується у потребі створення як одномовних українських термінологічних словників та глосаріїв, так і перекладних лексикографічних джерел. Нажаль, у сфері розмінування не існує жодного словника виданого українською мовою. У 2014 рр. Службою ООН з питань протимінної діяльності (ЮНМАС) було розроблено та видано «Глосарій термінів, визначень і скорочень з питань протимінної діяльності», який є одним із стандартів протимінної діяльності [1]. У цьому глосарії дається зведений перелік термінів, визначень і скорочень, які використовуються у протимінній діяльності. У разі, якщо загально-вживаними є два чи більше альтернативних визначень, то вони всі наводяться. Словникова стаття глосарія виглядає наступним чином:

Залишені касетні боєприпаси (*abandoned cluster munitions*) (2009)

касетні боєприпаси або вибухонебезпечні бойові елементи касетних боєприпасів, які не були використані і були залишені чи кинуті і більше не знаходяться під контролем тієї сторони, що їх залишила або викинула. Вони можуть бути підготовленими до використання або й ні. (Конвенція про касетні боєприпаси (Конвенція ССМ)).

Глосарій налічує 43 сторінки та містить лише основні поняття та їх визначення, що, на нашу думку, є недостатнім для виконання якісного усного та письмового перекладу. Документ створено на основі англomовного стандарту IMAS 04.10 «Glossary of mine action terms, definitions and abbreviations» [8]. Приведемо словникову статтю цього глосарія:

***abandoned cluster munitions* (2009)**

cluster munitions or explosive sub-munitions that have not been used and that have been left behind or dumped, and that are no longer under the control of the party that left them behind or dumped them. They may or may not have been prepared for use. (CCM)

Відповідно, можна зазначити, що коли у англomовному стандарті інформація подається у алфавітному порядку, то в українському, який є перекладом останнього, зберігається принцип подачі

термінів першоджерела (терміни упорядковані за англійським алфавітом), що не може не створювати суттєвих проблем для перекладача.

Російськими авторами С. М. Палей та Т. Ф. Серафіна було укладено англійсько-російський та російсько-англійський словник «Словарь по обезвреживанию взрывных устройств» [3]. Словник вийшов у 2010 році та нараховує 5000 термінів. Словник укладено за гніздовим принципом. Обсяг та структура словника не дозволяють вмістити всі необхідні терміни. Наприклад, наведений вище приклад *abandoned cluster munitions* не включено у словник. Лексему *cluster* знаходимо у словниковій статті *munition* на с. 90, яка виглядає так:

munition боеприпас(ы); средства поражения; снаряжение (военное)

air-scatterable ~s боеприпасы для дистанционного минирования с воздуха «внаброс»

area denial artillery ~ артиллерийский боеприпас касетного снаряжения

cluster ~ касетное снаряжение

dispenser ~скасетные боеприпасы

dud~ неразорвавшийся боеприпас

mortar ~сминомётные боеприпасы

pursuit deterrent ~ защитное вооружение.

Така гніздова структура словника є доречною у користуванні людям з філологічною освітою у той час коли звичайні спеціалісти з питань розмінування, які володіють англійською мовою не в достатньому обсязі, не зможуть скористатися згаданим джерелом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна постулювати, що терміносистема гуманітарного розмінування становить цінність у контексті філологічних термінознавчих розвідок. Практичне значення дослідження таких номінацій є безсумнівним, адже процес гуманітарного розмінування в Україні тільки розпочинається, що створює попит у компетентних перекладачах цієї сфери. Потреба в укладанні англо-українського словника вибухових речовин та пристроїв не тільки існує, а й може вважатись першочерговою для української термінографії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глосарій термінів, визначень і скорочень з питань протимінної діяльності. URL: https://www.mineactionstandards.org/fileadmin/MAS/documents/imas-international-standards/Ukrainian/IMAS_04.10_ukr.pdf (дата звернення: 19.01.2018).
2. Мартинюк Віталій, Зварич Олена. Гуманітарне розмінування Донбасу – довгий шлях до безпеки людей. УНЦПД, 22 рік видання, №30/753, 30 квітня 2016. URL: http://www.ucipr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=91:guman-tarne-rozm-nuvannya-donbasu-dovgiy-shlyah-do-bezpeki-lyudey&catid=8&lang=ua&Itemid=201 (дата звернення: 19.01.2018).
3. Палей С. М., Серафіна Т. Ф. Словарь по обезвреживанию взрывных устройств = Dictionary of explosive ordnance disposal: (англо-русский и русско-английский): 5000 терминов. - Москва : Арктика 4Д, 2010. - 271 с.
4. Словник української мови в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980.
5. АBBYY Lingvo x5. URL: https://www.abbyy.com/ru-ru/support/lingvox5_sr/
6. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/search?query=mine> (дата звернення: 19.01.2018).
7. Glossary of Military Terms and Slang from the Vietnam War. URL: http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Resources/Glossary/Sixties_Term_Gloss_A_C.html (дата звернення: 19.01.2018).
8. Glossary of mine action terms, definitions and abbreviations. URL: https://www.mineactionstandards.org/fileadmin/MAS/documents/imas-international-standards/english/series-04/IMAS_04.10_Glossary_of_mine_action_terms_definitions_and_abbreviations.pdf (дата звернення: 19.01.2018).